

Είναι τα Βαλκάνια ένα νέο Μάγκρεμπ;

Στη σκιά των τωρινών πολιτικών μετασχηματισμών στη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια βράζουν. Μόλις έξι μέρες μετά τον αυτοπυρπολισμό του Mohamed Bouazizi στην Sidi Bouzid (στμ. πόλη της Τυνησίας), ένας 41χρονος μηχανικός τηλεοράσεων, ο Adrian Sobaru, επιχείρησε να αυτοκτονήσει κατά τη διάρκεια της ομιλίας του πρωθυπουργού της Ρουμανίας στη Βουλή πέφτοντας από το θεωρείο φορώντας μπλουζάκι που έλεγε «Σκοτώσατε το μέλλον των παιδιών μας! Μας πουλήσατε!»[1]. Διαμαρτύρονταν όχι μόνο για τις δριμείες περικοπές γενικά (οι μισθοί του δημοσίου μειώθηκαν κατά ένα τέταρτο και οι φόροι πωλήσεων εκτοξεύθηκαν από το 19% στο 24%) αλλά ειδικά για εκείνες που ελάττωναν τη στήριξη γονέων με ανάπηρα παιδιά όπως είναι και ο ίδιος. Από την αρχή του 2011, η Ρουμανία έζησε δυναμικότερες διαμαρτυρίες ενάντια στο ΔΝΤ- εγκεκριμένα μέτρα λιτότητας και το νέο εργατικό δίκαιο. Το Φλεβάρη υπήρξε σύγκρουση στην Αλβανία μεταξύ της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης, η οποία σύγκρουση άφησε τρεις νεκρούς στους δρόμους των Τιράνων. Προς το τέλος του ίδιου μήνα μαζικές διαμαρτυρίες ξέσπασαν και στην Κροατία. Από τότε, οι άνθρωποι επιστρέφουν στους δρόμους τακτικά στο Ζάγκρεμπ και σε άλλες μεγάλες πόλεις. Οι διαμαρτυρίες αυτές ήχησαν σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία με διαδηλώσεις που πρότασσαν παρόμοια αιτήματα και μηνύματα, οργανωμένες στη Σερβία και τη Βοσνία.

Σε αυτές τις καταστάσεις δε δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή από τα κυρίαρχα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Για τον Slavoj Žižek, ωστόσο, τα γεγονότα στην Κροατία σήμαναν το πολυαναμενόμενο ξύπνημα της Ανατολικής Ευρώπης και προσέφεραν ένα παράδειγμα που σύντομα θα το ακολουθήσουν και άλλες χώρες. [2] Επιπλέον, ο Julian Assange ανήγγειλε πρόσφατα πως οι αποκαλύψεις του Wikileaks σχετικά με τη Νότια Ευρώπη, τις οποίες σχεδιάζει με τον οργανισμό του να κυκλοφορήσει, θα μπορούσαν να προκαλέσουν εξεγέρσεις όμοιες με εκείνες στο Μάγκρεμπ και τη Μέση Ανατολή. [3] Τι πραγματικά συμβαίνει στα Βαλκάνια; Εάν υπάρχει μια επίδραση της Αραβικής Άνοιξης(στμ: έτσι ονομάζεται το σύνολο των πρόσφατων εξεγέρσεων σε Μ. Ανατολή και Β. Αφρική), που μπορεί να βρεθεί; Μπορούμε, πέρα από όλες τις προφανείς αντιθέσεις, να διακρίνουμε κάποιες ομοιότητες; Τι πραγματικά σιγοβράζει πίσω από αυτές τις εκφράσεις θυμού, και τι είδους αιτήματα βάζουν μπροστά;

Τα γεγονότα αυτά, κατά τη γνώμη μας, δεν μπορούν να κατανοηθούν πλήρως δίχως μια ανάλυση του 20άχρονου πειράματος της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής μηχανικής που ονομάζεται Μετάβαση. Πουθενά δεν είναι οι επιπτώσεις του τόσο οδυνηρά προφανείς όσο στα μετά-σοσιαλιστικά Βαλκάνια σήμερα. Η κατάσταση της περιοχής, περιλαμβάνοντας σχεδόν 60 εκατομμύρια κατοίκους, μας επιτρέπει να αμφισβητήσουμε ολόκληρο το τελεολογικό αφήγημα της Μετάβασης καθώς και το βαθύτερο πολιτικό και οικονομικό ιδεολόγημά της. Σε αυτόν τον κολοσιαίο μετασχηματισμό, με εξίσου κολοσιαίες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες, τον κυρίαρχο ρόλο παίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η τεράστια επιχείρηση με νέο-αποικιακούς χαμηλούς τόνους βρίσκεται σε βαθιά κρίση σήμερα σε όλα τα Βαλκάνια. Για να αντιληφθεί κάποιος την κρίση και τις πιθανές διακλαδώσεις της, πρέπει να λάβει υπόψη την ευρεία εξουσία των μηχανισμών που χρησιμοποιεί η Ε.Ε. για να ειρηνεύει, να σταθεροποιεί και να συσσωματώνει (χωρίς κατ'ανάγκη να ενσωματώνει πλήρως) τα Βαλκάνια. Πουθενά όπως εδώ η Ε.Ε. δεν πειραματίστηκε τόσο εκτενώς με την «μετασχηματική δύναμή» της, συχνά προξενώντας πολλά ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Σε αυτή την ανάλυση προσφέρουμε ένα ταξίδι στην *Πολιτική στα Βαλκάνια* της Ε.Ε. Η υπόθεση της Κροατίας φαίνεται συμπτωματική και οι συνεχιζόμενες διαμαρτυρίες που λικνίζουν το μέλλον του '28ου μέλους της Ε.Ε.' είναι ενδεικτικές της γενικότερης διάθεσης στα μετά-σοσιαλιστικά Βαλκάνια. Κάτι άλλο είναι άξιο προσοχής εδώ. Ένα εντελώς νέο, αυθεντικό και εφευρετικό κίνημα της Αριστεράς ήρθε στην πρώτη γραμμή αυτών των, μερικές φορές, χαοτικών διαμαρτυριών, χωρίς να έχει κάτι παράλληλο στην υπόλοιπη Ανατολική Ευρώπη, όπου η αριστερά ακόμα αγωνίζεται με το μετα-1989 πολιτικό αναθεματισμό, φέροντας νέες μεθόδους και ενέργεια για τις ανατρεπτικές πολιτικές της εποχής μας

Καλωσορίσατε στην έρημο της Μετάβασης

Στην αρχή των αντιδράσεων στην Κροατία, ο Υπουργός Εσωτερικών της χώρας, Tomislav Karanmarko, χαρακτήρισε τους διαδηλωτές 'Indijanci', που σημαίνει 'Ινδιάνοι'. Οι χαρακτηρισμοί του είχαν ως σκοπό να υποτιμήσουν τους διαμαρτυρόμενους περιγράφοντάς τους σαν πολύχρωμο καρναβάλι με πολιτικά άσχετους ηθοποιούς. Όχι μόνο αυτό αναπάντεχο Φρούδικό γλίστρημα γύρισε εναντίον του ίδιου του Υπουργού- οι διαδηλωτές σφετερίστηκαν την κατηγορία και τη μετέτρεψαν σε σατιρικό όπλο εναντίων της κυβέρνησης, ώστε πολλοί αργότερα άρχισαν να μιλούν για την «Ινδιάνικη επανάσταση»- αλλά αποκάλυψε, επίσης, την ουσία της Ανατολικής Ευρώπης, και ιδιαίτερα τη δύσκολη θέση των Βαλκανίων σήμερα.

Παρά τη δημοκρατική υπόσχεση του 1989 και την τελική άφιξη του 'Τέλους της Ιστορίας', μετά-σοσιαλιστές πολίτες, εκείνοι οι 'Ινδιάνοι' της 'Άγριας Ανατολής', στις μέρες μας νιώθουν εξαιρετικά αποκλεισμένοι από τις διαδικασίες λήψεων αποφάσεων: οι περισσότερες εκλογές έχουν καταλήξει να είναι κάτι παραπάνω από μία αναδιάταξη της ίδιας πολιτικής ολιγαρχίας χωρίς σοβαρές διαφορές στα προγράμματα πολιτικής ή στη ρητορική. Πολλοί έχασαν τις δουλειές τους (κατά τη διάρκεια των εκστρατειών «ιδιωτικοποίησης») είτε οι εργατικές συνθήκες δυσχέραναν, οι συντάξεις τους εξατμίστηκαν. Οι περισσότερες εγγυημένες κοινωνικές παροχές (όπως η δωρεάν παιδεία και υγειονομική περίθαλψη) σταδιακά εξαφανίστηκαν. Επιπρόσθετα, πολίτες είναι υπερχρεωμένοι, χρωστώντας δάνεια σε τράπεζες ξένης ιδιοκτησίας που εξαπλώνονται στα Βαλκάνια και ελέγχουν εξολοκλήρου τον οικονομικό τους τομέα[4]. Μετά από μια σειρά καταστροφικών πολέμων σε όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία που είχαν σαν συνέπεια κάπου στους 130.000 θανάτους, η 'δημοκρατική υπόσχεση' δεν πραγματοποιήθηκε για δεύτερη φορά μετά το τέλος της απολυταρχικής κυβέρνησης του Slobodan Milosevic και Franjo Tudjman το 2000. Η τελευταία δεκαετία επέφερε άλλο ένα κύμα εξαθλίωσης, ελεγχόμενο σε αυτήν την περίπτωση από 'ευρω-συμβατές' ελίτ έτοιμες να εφαρμόσουν περαιτέρω νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που απεικονίζονται ως ένα απαραίτητο μέρος της διαδικασίας ένταξης στην Ε.Ε.

Μετά το 1989, η διάλυση των απομεινारीών του σοσιαλιστικού κράτους νομιμοποιήθηκε από τις απαιτήσεις για ταχεία συρρίκνωση του πανταχού παρόντος (και σε ορισμένες περιπτώσεις ολοκληρωτικού) κρατικού μηχανισμού. Η διαδικασία αυτή ουσιαστικά συνεπάγονταν την εξάλειψη των υπάρχόντων κοινωνικών ασφαλειών, καθώς και τις ιδιωτικοποιήσεις (που τις περισσότερες φορές μετατρέπονταν σε λεηλασία κοινωνικών και κρατικών περιουσιακών στοιχείων) ή την καθολική διαφθορά σε ό,τι έμεινε από τον κρατικό μηχανισμό. Η τελευταία συνέπεια ήταν μια αλυσίδα, όπως λέμε σήμερα, «αδύναμων κρατών». Η ΕΕ, μαζί με διάφορους διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου (ΟΠΕ) και το ΔΝΤ, ευνόησαν το νεοφιλελεύθερο μοντέλο ιδιωτικοποίησης, απορρύθμισης και μιας ελεύθερης αγοράς μέσα σε ένα 'ελάχιστο' κράτος. Αυτές οι διεθνείς αρχές εξυπηρέτησαν, με τη σειρά τους, ως μια εξωτερική 'πηγή' νομιμοποίησης για τοπικές πολιτικές ελίτ που εμπλέκονται στο ληστρικό έργο, που εξαγει τους υπάρχοντες κρατικούς πόρους ή καιροφυλακτεί εν γένει για τον πλούτο των πολιτών. Όταν η μετάβαση πήγε χέρι-χέρι με τον πόλεμο, αυτή η εξαγωγή του πλούτου αντιμετώπισε αδύναμη αντίσταση. Ο εθνικιστικός λόγος βοήθησε αυτές τις τοπικές ελίτ να διοχετεύσουν κεφάλαια που μέχρι πρότινος ήταν κοινωνικά ή κρατικά σε ιδιωτικά χέρια -στα δικά τους ή σε εκείνους που είναι υπάκουοι σε αυτούς-, προσφέροντάς τους, έτσι, ένα τεράστιο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό όφελος κατά το τέλος των εχθροπραξιών. Όταν, τελικά, η κατάσταση ηρεμούσε, απλοί πολίτες βρέθηκαν όχι μόνο σε μια κατεστραμμένη χώρα, αλλά και με άδειες τσέπες δίχως την παλιά κοινωνική ασφάλεια.

Αμφισβητώντας την ολότητα της κομμουνιστικής θεσμικής κληρονομιάς το «εθνικό ζήτημα» ξαναβγήκε επικίνδυνα στη φόρα, όπως καταδεικνύεται στην πρώην Γιουγκοσλαβία και σε ορισμένα μέρη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, όπως Τσετσενία, Γεωργία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν και Μολδαβία. Στην πράξη αυτό σήμαινε τη μετατροπή των εθνοτικο-εθνικών (στυλ: ethno-national, βλ. *β) ομάδων σε ανταγωνιστές, των οποίων οι ληστρικές ελίτ ήταν πρόθυμες να αρπάξουν και να ελέγχουν όσο περισσότερους πόρους γινόταν ώστε να κερδίσουν την καλύτερη θέση στο «παιχνίδι μετάβασης». Η ιστορία των «εθνικών συγκρούσεων», που ξεκίνησε από την ενσωμάτωση της

Ανατολικής Ευρώπης σε μια Δυτικής κυριαρχίας καπιταλιστική οικονομία, η οποία ενεργοποίησε τις υπάρχουσες εθνο-εδαφικές θεσμικές ρυθμίσεις, ακόμα δεν έχει τελειώσει. Μέχρι στιγμής, έχουμε κυρίως διαβάσει για τις συνέπειες χωρίς να αναρωτιόμαστε πώς τοπικά, πολιτικά *επιχειρηματικά δαιμόνια* (βλ. *α) διαταράσσουν δραματικά τη σχέση μεταξύ των εθνοτικών ομάδων τους, εδαφών, της οικονομικής εκμετάλλευσης και συναλλάσσονται με τη Δύση. Αν η εθνο-πολιτική γίνει η μόνη αξιόπιστη πηγή πολιτικών ευκαιριών και ο μόνος δυνατός τρόπος διατήρησης ή απολαβής εξουσίας, δεν εκπλήσσει κανέναν πως στα πολυεθνικά περιβάλλοντα των πρώην σοσιαλιστικών ομοσπονδιών οι επονομαζόμενες «εθνοτικές συγκρούσεις», που χειρίζονταν από τις πολιτικές ελίτ, ήταν το άμεσο επακόλουθο.

Η διαδικασία αλλαγής των πρώην σοσιαλιστικών κρατών σε φιλελεύθερες δημοκρατίες και οικονομίες ελεύθερης αγοράς (προφανώς το αδιαίρετο δίδυμο της *νέας εποχής*) ονομάζονταν περίφημα «μετάβαση», θέτοντας σε δημόσια και πολιτική χροιά σχεδόν βιβλικές δηλώσεις προσχώρησης στη «γη της επαγγελίας» από περίπου τέσσερις δεκαετίες σκλαβιάς. Παρόλο που φιλελεύθερες δημοκρατικές πρακτικές εισήχθησαν αμέσως μετά το 1989, μαζί με πολιτικές της ελεύθερης αγοράς ήδη στις αρχές της δεκαετίας του '90, η Μετάβαση μετατράπηκε σε μια ατελείωτη διαδικασία. Οι «ποικιλίες» της παρήγαγαν μια ογκώδη ποσότητα διανοητικής εργασίας, από την αναφορά της σε τόνους ακαδημαϊκών προϊόντων, μεταξύ άλλων εκατοντάδες διδακτορικές διατριβές, νεοϊδρυθέντα τμήματα και θέσεις, στοχεύοντας στην παρακολούθηση αυτής της γιγαντιαίας μεταμόρφωσης. Ακόμα και σήμερα, είκοσι χρόνια μετά, ακούμε πως η Μετάβαση είναι ανολοκλήρωτη. Η περιπλάνηση στην έρημο φαίνεται να είναι ατέρμονη.

Παρά τη ρητορική για την ατέλεια (στυμ: εδώ- δίχως τέλος, incompleteness) (παρόμοια με τη ρητορική για τον ατελή εκμοντερνισμό του Τρίτου Κόσμου), μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η ελεύθερη αγορά κυριαρχεί. Η μετα-σοσιαλιστική Ανατολική Ευρώπη είναι πλήρως ενσωματωμένη στον καπιταλιστικό κόσμο με έναν ημι-περιφερειακό ρόλο. Πρακτικά αυτό σημαίνει τη διαθεσιμότητα φθηνού και υψηλά μορφωμένου εργατικού δυναμικού στην εγγύτητα του καπιταλιστικού πυρήνα και μια σχεδόν απόλυτη οικονομική εξάρτηση από τον πυρήνα και τις πολυεθνικές τράπεζες και επιχειρήσεις του, και, εντέλει, τη συσσώρευση του χρέους. Από την πολιτική μεριά, φιλελεύθερες δημοκρατικές διαδικασίες φαίνεται, επίσημα, να είναι εκεί. Ωστόσο, η έννοια μιας ατελούς μετάβασης κυριεύει ακόμα τα μιντιακά σχόλια και ο ακαδημαϊκός λόγος και οι πολιτικές ελίτ τα χρησιμοποιούν για να δικαιολογήσουν ακόμα ένα κύμα ιδιωτικοποιήσεων.[5] Λες και κανείς δεν τολμά να πει ότι 'μετάβαση' σημαίνει ακριβώς το να τεθούν τα κράτη αυτά υπό καθεστώς μάλλον σκληρού καπιταλισμού (η λέξη 'μεταβασιολόγοι' σπάνια χρησιμοποιείται). Από αυτή την άποψη, η Μετάβαση ως αυτή έχει τελειώσει. Δεν υπάρχει κάτι άλλο να 'μεταβεί' πια. Κατά τη γνώμη μας, δύο κύριοι λόγοι φαίνεται να βρίσκονται πίσω από τη ρητορική της ατελούς μετάβασης: αποφυγή της πλήρους σύγκρουσης με τις επιπτώσεις της Μετάβασης, και, διατήρηση του λόγου και των σχέσεων κυριαρχίας *πρόσωπο με πρόσωπο* (βλ. *γ) στα πρώην σοβιετικά κράτη. Μία από τις βασικές υποθέσεις της αιωνίου μετάβασης είναι ως εκ τούτου και η 'ανάγκη' για κηδεμονία και εποπτεία.

Παρατηρητές συχνά επισημάνουν ένα άλλο παραδοσιακό φαινόμενο, δηλαδή τις εμφανίσεις της "κομμουνιστικής νοσταλγίας". Η πολιτικά-άσηπτη "Goodbye, Lenin" νοσταλγία έχει μια εικόνα γενικής συμπάθειας, ενώ μια δημοσκοπήση που δείχνει πως σχεδόν το 61% των Ρουμάνων νομίζουν ότι η ζωή ήταν καλύτερη με τον Τσαουσέσκου, συναντάται με έντονη αποδοκιμασία και ακόμη περισσότερη απογοήτευση[6]. Ένθερμοι φιλελεύθεροι μπορεί να επισημάνουν πως αυτό είναι η ιστορία των "Αιγυπτιακών δοχείων κρέατος" (στυμ: Egyptian pots of meat): οι "σκλάβοι" είναι πάντα νοσταλγικοί με τους τύρρανοούς τους αντί να είναι ευτυχείς για την "ελευθερία" τους, παρά το γεγονός ότι είναι σαφώς κοντινότερα στη "γη της επαγγελίας". Το να ερμηνεύεις τη "νοσταλγία" ως την εκφερόμενη επιθυμία επιστροφής, ως δια μαγείας, σε σοσιαλιστικό καθεστώς - λες και προσφέρει κάποιος αυτή την εναλλακτική- σημαίνει πως αποφεύγεις τους προβληματισμούς που αναπτύσσονται πίσω από αυτά τα αισθήματα. Για ποιο λόγο οι άνθρωποι στις μέρες μας νιώθουν πολιτικά ανίσχυροι και οικονομικά απομυζημένοι και σκλαβωμένοι; Γιατί και τότε η φιλελεύθερη δημοκρατία και η καπιταλιστική οικονομία ελεύθερου εμπορίου πήραν τον "κακό δρόμο" - υπήρχε

κάποια άλλη δυνατότητα;- και γιατί δεν καλυτερεύουν; Αφού η “κομμουνιστική νοσταλγία” δεν παράγει κανένα πολιτικό κίνημα ή πρόγραμμα, η απάντηση πρέπει να βρεθεί σε ένα λίαν διαδεδομένο αίσθημα πως κάτι δε δουλεύει καλά στο καινούριο σύστημα και πρέπει να αλλαχθεί ακολουθώντας τα ιδανικά που θεμελίωσαν τις γενναιόδωρες σοσιαλιστικές πολιτικές των πρώην κομμουνιστικών κρατών. Ο Σλοβένος κοινωνιολόγος Mitja Velikonja στη μελέτη του “Τίτο-σταλγία” (Tito-stalgia) προβάλλει δύο τάσεις της κομμουνιστικής νοσταλγίας: την παθητική, προσανατολισμένη στο να λατρεύει τη συμβολική κληρονομιά του παλιού συστήματος, και την ενεργητική νοσταλγία, αυτή που προσπαθεί επικριτικά να παρακολουθήσει την τωρινή πραγματικότητα υπό το πρίσμα των αδιαμφισβήτητων κομμουνιστικών επιτευγμάτων στην οικονομική και κοινωνική χειραφέτηση των μαζών στον εικοστό αιώνα. Εκείνοι που δεν μπορούν ή αρνούνται να αναγνωρίσουν αυτά τα αισθήματα κάνουν τα στραβά μάτια στην αυξανόμενη δυσaréσκεια και στα κοινωνικά ζητήματα που θέτουν υπό αμφισβήτηση τη Μετάβαση, και ως μεταρρυθμιστική διαδικασία και ως τελεολογικό-ιδεολογικό οικοδόμημα κυριαρχίας.

Η Βαλκανική πολιτική της Ε.Ε. και το Δυτικό Βαλκανικό Γκέτο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο κύριος πρωταγωνιστής της Ανατολικής Ευρωπαϊκής Μετάβασης. Σύμφωνα με τη διακήρυξή της στην ΚΚΚοπεγχάγη 1993, υποτίθεται ότι επιμορφώνει, πειθαρχεί και τιμωρεί καθώς προσφέρει σαν έπαθλο την ένταξη στην ΕΕ στο τέλος του ανώμαλου δρόμου της Μετάβασης, όπου αναμένεται, κι έτσι συνεχίζεται η ιστορία(σ.τ.μ. της Μετάβασης), η δημοκρατική και οικονομική αποπληρωμή. Παρόλα αυτά, η πραγματικότητα κατέστρεψε το μύθο: ακόμη και όταν ο στόχος τελικά επιτεύχθη, η υπόσχεση δεν κρατήθηκε εξολοκλήρου: όλα εκτός από τρία κράτη της “παλιάς” Ευρώπης επέβαλλαν άμεσα περιορισμούς εργασίας εμμέσω της ελεύθερης κυκλοφορίας πολιτών της “νέας” Ευρώπης, αθετώντας την υπόσχεση ισότητας της ευρωπαϊκής υπηκοότητας. Αντί της ελεύθερης κυκλοφορίας ανθρώπων, υπάρχει κατά κύριο λόγο ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίου. Εξάλλου, υπάρχει ακόμη ανάγκη για περαιτέρω “παρακολούθηση” των “Ανατολικών Βαλκανικών” χωρών των οποίων οι κάτοικοι (επίσης νόμιμοι Ευρωπαίοι πολίτες) συχνά αντιμετωπίζονται ως τρίτης κατηγορίας πολίτες, όπως φάνηκε στην περίπτωση εκείνων των Ρουμάνων (οι περισσότεροι εκ των οποίων Ρομά) που τελευταία απελάθηκαν από τη Γαλλία ως παράνομοι αλλοδαποί. Οικονομική ευημερία δεν έχει επιτευχθεί ούτε έχει ακμάσει η δημοκρατία.

Η ΕΕ έχει υπάρξει ο ισχυρότερος πολιτικός και οικονομικός συντελεστής στα μετά-σοσιαλιστικά Βαλκάνια που το πολιτικό τους τοπίο είναι τόσο ποικίλο όσο κανένα άλλο μέρος της Ευρώπης. Πουθενά, όπως σε αυτή τη χερσόνησο, η *εκπολιτιστική αποστολή* της ΕΕ δεν είναι τόσο έκδηλη. Αν και έχει ενσωματώσει πλήρως τη Σλοβενία, “ελέγχει” τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία που έχουν βαρέως επικριθεί και δεχθεί κυρώσεις (ειδικά η Βουλγαρία που έχασε εκατομμύρια σε κονδύλια της ΕΕ) επειδή δεν κατέστησαν δυνατό να “καλύψουν τη διαφορά” (σ.τ.μ. με το επίπεδο ενσωμάτωσης της Σλοβενίας). Τέσσερα χρόνια μετά την ένταξη, αυτές οι χώρες δέχτηκαν γερό πλήγμα από την οικονομική κρίση. [8] Η ΕΕ όχι μόνο εποπτεύει τα υποψήφια Δυτικά Βαλκάνια (οι “διαπραγματεύσεις” είναι ένας ευφημισμός για μονόπλευρη επικοινωνία που ανέρχεται σε κάτι λιγότερο από λειτουργίες “μετάφρασης-επικόλλησης” κατά την έκδοση των *κοινοτικών κεκτημένων*), αλλά την πραγματικότητα διατηρεί δύο προτεκτοράτα (Βοσνία και Κόσοβο). Η ΕΕ ανέπτυξε διάφορες προσεγγίσεις: πειθαρχώντας και τιμωρώντας τα μέλη (Ρουμανία και Βουλγαρία), διαπραγματεύοντας διμερώς την ένταξη (Κροατία και σύντομα το Μαυροβούνι), τιμωρώντας και ανταμείβοντας (Σερβία και Αλβανία), διαχειρίζοντας (Βοσνία), κυβερνώντας (Κόσοβο), και, τελικά, αγνοώντας (η Μακεδονία παρεμποδίστηκε στη διαμάχη για το όνομα με την Ελλάδα). Ο κοινός παρονομαστής όλων αυτών των προσεγγίσεων σήμερα είναι η Κρίση.

Κοινωνική κατήφεια βασιλεύει πάνω από τα λεγόμενα “Δυτικά Βαλκάνια”, ένα άλλο γεωπολιτικό κατασκεύασμα που σφυρηλατήθηκε στις Βρυξέλλες, συνθέτοντας τις πρώην Γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, “πλην της Σλοβενίας, συν την Αλβανία”. Αυτό το μέρος, από την άλλη, έχει περαιτέρω πολύπλοκα χαρακτηριστικά: δεν ήταν μόνο μετά-σοσιαλιστική, αλλά και μετά-διαμελισμένη και μετασυγκρουσιακή περιοχή. Έχει υπάρξει εντελώς περιτριγυρισμένη από μέλη της ΕΕ σε μια μορφή “γκέτο” γύρω από το οποίο η ζώνη του Σένγκεν αναπτύσσεται σιγά σιγά, με Σλοβενία, Ουγγαρία και

Ελλάδα να είναι οι 'περίπολοι' για το Φρούριο αυτό, ρόλο για τον οποίο η Ρουμανία και η Βουλγαρία, μέχρι στιγμής ανεπιτυχώς, επίσης εξασκούνται. Θα μπορούσε κάποιος να δει τη διεύρυνση του Σένγκεν -αντί τη διεύρυνση της ΕΕ- ως συνέχιση των πολιτικών περιορισμού από τα 1990, όταν ο κύριος στόχος ήταν να αποτρέψουν τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία να εξαπλωθεί πέρα από τα πρώην διεθνή σύνορά της. Από αυτή την άποψη, και εκτός από την προσέγγιση "πλην της Σλοβενίας, συν της Αλβανίας" που αποκρύπτει το γεγονός ότι η Σλοβενία εξακολουθεί να είναι βαθιάμπλεκόμενη με τους νότιους αδερφούς της και ότι η Αλβανία είναι ππρωτίστωςίπλα στο Αλβανικό γένος στο Κόσοβο, η "ΓιΓιουγκοσλαβιάδεν έχει δεν έχει χαθεί ως γεω-πολιτικός χώρος. Μια αίσθηση της ενότητας της περιοχής, παρά τις συγκρούσεις, οδήγησε τον Tim Judah να επινοήσει έναν νέο όρο για το χώρο αυτό, την "Γιουγκό-σφαίρα"[9]. Ο όρος 'έπιασε' γρήγορα. Δε μας λέει, ωστόσο, πολλά για το γεγονός ότι οι "σφαίρες" συγκροτούνται όχι μόνο από από τις εσωτερικές κεντρομόλους δυνάμεις αλλά, επίσης, πολυ σημαντικότερα, από τα εξωτερικά όρια τους, ή την απομόνωσή τους από άλλες σφαίρες.

Το πλάνο ασφάλειας και σταθεροποίησης ήταν και εξακολουθεί να είναι η απόλυτη προτεραιότητα της ΕΕ, η οποία ωστόσο φαίνεται να είναι σεβαθιά κρίση.. Τα τελευταία 5 χρόνια έχουμε δει άλλη μία διχοτόμηση (το Μαυροβούνιο αποχωρεί από τη βραχύβια "Σολανία" καθώς η ανανεωμένη Ένωση με Σερβία τιμήθηκε διθυραμβικά μετά τη συμφωνία του 2003), και μια απόσχιση (το Κόσοβο να διακηρύσσει ανεξαρτησία από τη Σερβία), που κατακερμάτισαν περαιτέρω τη "Γιουγκοσλαβία". Ο κατακερματισμός δεν περιορίζεται στα πρώην διοικητικά σύνορα μεταξύ των δημοκρατιών και των αυτόνομων επαρχιών της Γιουγκοσλαβίας. Το βόρειο Σερβοκατοικημένο μέρος του Κόσοβου, γύρω από την πόλη Μιτρόβιτσα, παραμένει κυβερνόμενο από τη Σερβία, και οι νέοι Σέρβικες μειονότητες (στην *enclaves*) αναπτύχθηκαν μέσα το στο Κόσοβο. Η συμφωνία του Ντάιτον στη Βοσνία διαφύλασσε τις διαιρέσεις μεταξύ των εθνοτήτων με εθνο-εδαφικές και συνύπαρξης διευθετήσεις και ως εκ τούτου απέτυχε να αντιστρέψει τις πολιτικές της εθνοκάθαρσης. Στη Μακεδονία από τις συγκρούσεις του 2001, η υποστηριζόμενη από την ΕΕ συμφωνία μεταξύ των Αλβανών επαναστατών και της Μακεδονικής κυβέρνησης προέτρεπε χωρικό επανασχεδιασμό σε δημοτικό επίπεδο, διαχωρίζοντας ακόμα περισσότερο τις Αλβανικές και Μακεδονικές κοινότητες. Επομένως, η εθνο-εδαφική και συνύπαρξης προσέγγιση που στόχευε στη σταθεροποίηση και την πέτυχε βραχυπρόθεσμα σταματώντας τη βία τρέφει περισσότερους διχασμούς και απο-σταθερότητα μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα όπως καταδεικνύεται στη Βοσνία, στο Κόσοβο (και άρα απαραίτητα στη Σερβία), και στη Μακεδονία

Σε αντίθεση με τις άλλες περιοχές, η ΕΕ έδρασε άμεσα στα Βαλκάνια. Το Κόσοβο διευθύνεται αποτελεσματικά από την ΕΕ, μέσω του προγράμματος τις Αποστολή Νόμου και Τάξης (EULEX), παρόλο που έντε κράτη-μέλη της ΕΕ εξακολουθούν να αρνούνται να αναγνωρίσουν το νέο κράτος αλλά συμμετέχουν στην εν λόγω αποστολή. Αυτό φανερώνει την αποτυχία της καθοδηγούμενης από τις ΗΠΑ αλλά περισσότερο υποστηριζόμενης από την ΕΕ στρατηγική ανεξαρτησίας του Κοσόβου που άφησε τη χώρα και τον πληθυσμό της στην αφάνεια της μερικής αναγνώρισης, που την αποτρέπει να ενταχθεί σε οποιονδήποτε διεθνή οργανισμό. Εκτός από τη Βοσνία και το Κόσοβο, οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις, κατευθυνόμενες από την Ιταλία, παρενέβησαν στην Αλβανία το 1997, οι Ευρωπαϊκοί στρατοί έδωσαν, επίσης, το παρόν στη Μακεδονία, και πολλά μέλη της ΕΕ έλαβαν μέρος τους Νατοϊκούς βομβαρδισμούς της τότε Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Άρα, η ΕΕ δεν αποτελεί για τα Βαλκάνια μόνο μια λέσχη που ελέγχει τους υποψηφίους της. Είναι ένας ενεργός παίχτης στο παιχνίδι του μετασχηματισμού της περιοχής, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά. Η έρευνά μας για τη *Βαλκανοπολιτική* (στην *Balkanpolitik*) της απαιτεί μια απάντηση στο εξής ερώτημα: γιατί δεν πέτυχε τις πολιτικές σταθεροποίησης και ολοκλήρωσης;

Η Βαλκανική κρίση της Αυτοκρατορίας

Οι Η.Π. (ως ο ηγέτης της Δύσης) γενικά και η Ε.Ε. στα Βαλκάνια, ειδικότερα, υποκρίνονται την κυριότητά τους μέσα από πολιτικές "συγκροτήσεις κρατών" και "αξιωμάτων" και τοπικής "κυριότητας". Αυτό ακριβώς είναι που ονομάζει ο David Chandler "Αυτοκρατορία σε άρνηση" και προσφέρει ένα πειστικό επιχείρημα σχετικά με τον νεοαποικισμό μεταμφιεσμένο σε συγκροτητή κρατών, παραδείγματα του οποίου ήταν η Βοσνία και το Κόσοβο για κάποια στιγμή, αλλά και το Ιράκ

και το Αφγανιστάν σήμερα, και πιθανόν η Λιβύη ή κάποια άλλη Μεσανατολική χώρα αύριο. Η στρατηγική τοπικής κυριότητας στην πράξη σημαίνει κάτι περισσότερο από την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων που υπαγορεύονται εξωτερικά, φωλιάζοντας, ωστόσο, ευθύνη στις τοπικές ελίτ. Μια “Αυτοκρατορία σε άρνηση” δεν κυβερνά κατευθείαν, λόγω του κόστους και της αντιδημοτικότητας αυτής της μεθόδου ηγεμονίας, αλλά μέσω φιλικών καθεστώτων που παραμένουν υπεύθυνα για την εφαρμογή ή όχι στρατηγικών συγκρότησης κράτους ή οικοδόμησης “μέλους της Ε.Ε.”.

Παρόλα αυτά, οι προβληματικές εγείρονται όταν εκλεγμένες τοπικές ελίτ αποφεύγουν να συνεργαστούν σε τομείς που είναι ικανοί να τους ελαττώσουν την εξουσία, ενισχύοντας τη θεσμική ανεξαρτησία, ειδικότερα τη δικαστική και την αστυνομική. Το πρόβλημα επιδεινώνεται περαιτέρω από την ιδεολογική ανικανότητα της “Αυτοκρατορίας σε άρνηση” να αμφισβητήσει αυτούς τους εκλεγμένους ηγεμόνες, παρόλο που οι εκλογές είναι από μόνες τους επιρρεπείς σε ποικίλες προ- και μετεκλογικές χειραγωγήσεις από τοπικούς ολιγάρχες. Επιμένει (στμ: η αυτοκρατορία), εξάλλου, σε συνεχείς νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις που υποτίθεται ότι αναλαμβάνονται από τις ίδιες “δημοκρατικά εκλεγμένες”, εξαιρετικά διεφθαρμένες και αντιδημοκρατικές ελίτ, που είναι τελικά οι μοναδικές που επωφελούνται από αυτές τις μεταρρυθμίσεις.

Οι Turkes και Gokgoz επισημάνουν ότι η κύρια στρατηγική της Ευρωπαϊκής κομισιόν είναι ακριβώς η “νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση”, η οποία στην πράξη υπονομεύει τη δημοκρατική ανάπτυξη, που είναι ο δηλωθείς στόχος των ενεργειών της Ε.Ε, και επιτρέπει απολυταρχικές πρακτικές. Η υποτιθέμενη αιτιώδης σχέση μεταξύ νεοφιλελεύθερων οικονομικών μεταρρυθμίσεων και του προβιβασμού της δημοκρατίας εμφανίζεται, επομένως, ιδιαίτερα προβληματική. Αυτά τα δύο στοιχεία ζωτικής σημασίας για την στρατηγική της Ε.Ε. προς τα Δυτικά Βαλκάνια, όπως τονίζουν οι Turkes και Gokgoz, “δεν τρέφουν το ένα το άλλο”. Αντίθετα, υποστηρίζουν, “το αντίθετο έχει συμβεί”. Φαίνεται πως σε μια μετά-συγκρουσιακή κατάσταση, χαρακτηρισμένη από στενούς δεσμούς μεταξύ επιχειρήσεων, εγκληματικών κυκλωμάτων, κρατικών μηχανισμών ασφαλείας και πολιτικών ελίτ, η τρέχουσα στρατηγική της Ε.Ε. υπονομεύει το δικό της δηλωμένο στόχο, ήτοι τη σταθεροποίηση και τον εκδημοκρατισμό της περιοχής.

Το πρόβλημα είναι ακριβώς ότι οι νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες διαφθοράς και ληστρικής συμπεριφοράς των τοπικών ελίτ, όπως μας δείχνει επαρκώς η περίπτωση της Κροατίας. Η διαδικασία ιδιωτικοποιήσεων που περιλαμβάνει υποδομές όπως οι τηλεπικοινωνίες, μεγάλες βιομηχανίες, φυσικούς πόρους όπως το νερό, μέσα ενημέρωσης είτε ακόμα δημόσιες υπηρεσίες, εκτός από επενδύσεις ξένων τραπεζών ή κατακρεούργηση των πιστωτικών ορίων, είναι μια από τις “ευκαιρίες” που αυξάνονται από τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση, σαν πρώτη φάση της ένταξης στην σφαίρα της Ε.Ε. Η υπόθεση του πρώην πρωθυπουργού της Κροατίας Ivo Sanader, δοξασμένος από την Ε.Ε. και αυτή τη στιγμή έγκλειστος σε Αυστριακή φυλακή για κατηγορίες διευρυμένης διαφθοράς, είναι ένα επεξηγηματικό παράδειγμα για το πως οι τοπικές ελίτ επωφελούνται από τη διαδικασία αναδιάρθρωσης.

Ανατέλλον ευρω-σκεπτικισμός

Το ενδεχόμενο αποτέλεσμα είναι η αμοιβαία απονομιμοποίηση της Ε.Ε. και των πολιτικών ελίτ από τις υποψήφιες χώρες ή τα πρόσφατα κράτη μέλη. Οι υποστηριζόμενες από τη Ε.Ε. πολιτικές ελίτ απονομιμοποιούν την Ε.Ε. ως σύνολο εκτελώντας αντιδημοτικές νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις, ενώ η Ε.Ε., με την πίεσή της να συνεχίσουν αυτές οι μεταρρυθμίσεις, απονομιμοποιεί με τη σειρά της αυτές τις πολιτικές ελίτ που τυχαίνει να είναι οι προφανείς της δικαιούχοι, δηλαδή το όλο πολιτικό οικοδόμημα που τους κρατάει στην εξουσία. Το αποτέλεσμα είναι ένα πρόσφατο κύμα ευρω-σκεπτικισμού γενικά. Αυτό αποτέλεσε έκπληξη για πολλούς παρατηρητές, πολιτικές ελίτ και λειτουργούς της Ε.Ε., δεδομένου ότι για πάνω από δύο δεκαετίες η ένταξη στη Ε.Ε. ήταν ο υψηλότερος στόχος σχεδόν όλων των πολιτικών δυνάμεων στα Βαλκάνια. Οι πρόσφατες

δημοσκοπήσεις που δείχνουν πως έως και 40% των Κροατών αντιτίθενται στην ένταξη στην Ε.Ε., έναντι 40% που συμφωνούν και 20% αναποφάσιστων, έρχονται σαν μια λογική συνέπεια μιας εκτεταμένης ένταξης που είχε αρνητικές οικονομικές συνέπειες.

Ο ευρο-σκεπτικισμός δεν είναι, όπως αναμένεται, μόνο μια δεξιά εθνικιστική αντίδραση σε υπερεθνικές εντάξεις ή μόνο η αριστερόφρονη κριτική στον τρόπο με τον οποίο αυτές οι εντάξεις έχουν χειριστεί, και στην ΕΕ ως μηχανισμό γενικότερα. Πρέπει, επίσης, να γίνει αντιληπτός και ως απόρριψη του τελεολογικού αφηγήματος της Μετάβασης, με την ΕΕ ως ιερό τέλος της αλλά και ως τον επιμελητή σε αυτή τη φάση “ενηλικίωσης”. Αναμεταξύ εκείνων των προσφάτως εντεταγμένων (στυμ. κρατών), κάποιος βρίσκει απόγνωση και αποπροσανατολισμό. Με το που υποθετικά φτάνεις “Εκεί”, ανακαλύπτεις πολιτική κενότητα και βαθιές οικονομικές ανισότητες, χαρακτηριστικό γνώρισμα για καπιταλιστικές κοινωνίες αλλά χωρίς σημαντική κοινωνική προστασία που τελικά έχει καταστραφεί κατά τη διάρκεια της ίδιας διαδικασίας ένταξης στην ΕΕ. Αυτό δημιουργεί περαιτέρω διχασμό με την ΕΕ, από τη στιγμή που οι πολίτες των πλουσιότερων χωρών του πυρήνα συνεχίζουν να επωφελούνται από τις ευημερείς πολιτικές, ακόμα και από αυτές που υποχωρούν. Είναι κατά αυτού του γενικού σκηνικού να χρειάζεται κάποιος να αναλύσει την αναζωογόνηση του εθνικισμού σε χώρες όπως η Ουγγαρία και η Πολωνία, όπου, επιπλέον, η ιδιότητα του μέλους ΕΕ άνοιξε ακούσια “πίσω πόρτες” για ένα νέο μεγάλο εθνικιστικό κύμα.[12] Όπου ακόμα η αριστερά είναι απονομιμοποιημένη, η μόνη πιθανή στροφή από τις κυριαρχούσες πολιτικές, φαίνεται να πηγάζει μέσα από δεξιές ή ακροδεξιές ιδεολογίες που εκφέρονται ως “αμυνόμενοι του έθνους” από τους υπερεθνικούς θεσμούς και ως παραγωγοί πολιτικών νοημάτων και ταυτοτήτων.

Τελικά, φαίνεται ότι, όπως τοποθετείται από τους Turkes και Gogkoz, “η στρατηγική της κομισιόν της ΕΕ [για τα Δυτικά Βαλκάνια] δεν είναι ούτε πλήρης αποκλεισμός ούτε ταχεία ένταξη.”[13] Κάποιος πρέπει να προσθέσει εδώ πως η πολιτική ένταξη δε σημαίνει -όπως δείχνουν οι περιπτώσεις της Ρουμανίας και Βουλγαρίας αλλά και κάποιων άλλων Ανατολικοευρωπαϊκών κρατών- ένταξη στον πυρήνα. Η “Νέα Ευρώπη” και τα υποψήφια προς ένταξη Βαλκάνια είναι (και θα παραμείνουν) η περιφέρεια ή προτιμότερα, στο λεξιλόγιο του παγκόσμιου συστήματος, μια ημι-περιφέρεια. Αποτελούν μια πελώρια πηγή φθηνού εργατικού δυναμικού και πόρων, όπου οι επιχειρήσεις είναι προστατευμένες υπό τη νομική σκιά της ΕΕ (μέσα από την υιοθέτηση των νόμων της ΕΕ και/είτε από τις Συμφωνίες Σταθεροποίησης και Συνεργασίας). Σταθεροποιώντας την περιοχή είναι επιπλέον μια προτεραιότητα, εφόσον η οικονομική ένταξη διαμέσου νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης είναι ή θα επιτευχθεί δίχως απαραίτητα να ακολουθηθεί, και βέβαια όχι με την ίδια ταχύτητα, από πλήρη πολιτική ένταξη.

Ο Χειμώνας της Κροατικής Δυσαρέσκειας

“Ζάγκρεμπ=Μάγκρεμπ”. Αρχικά φαινόταν μόνον ως ένα 'jeu de mots' (στυμ: λογοπαίγνιο), δημιούργημα αριστερίζοντων μίντια. Σύντομα, όμως, μετά την πτώση της Τυνησιακής και Αιγυπτιακής δικτατορίας οι “διαδηλώσεις του facebook” ξεκίνησαν και στην Κροατία. [14] Δεν υπάρχει καμία απλή αναλογία με την “Αραβική άνοιξη” και θα ήταν πράγματι εσφαλμένο να προσπαθήσει κάποιος να εγκαθιδρύσει μια τέτοια. Παρόλο που υπάρχει μια διαφορετική κατάσταση στα Βαλκάνια, επιδεικνύει συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά με την ευρύτερη Μέση Ανατολή, και αποτελεί γόνιμο έδαφος για μια ανάλυση στοχευμένη στη σύλληψη της τρέχουσας διάθεσης δυσαρέσκειας και ανταρσίας στα σύνορα της Δύσης.

Η Κροατία πέρασε μια σειρά από μετασχηματισμούς από το 1990 που αναμείχθηκε σε έναν κτηνώδη πόλεμο, εθνικιστική αυτοκρατορίατη δεκαετία του 90, μια “ευρω-συμβατή” συμπεριφορά από τις μετα-Tudjman ελίτ απρόθυμη να καθαρίσει το χάος της προηγούμενης δεκαετίας, που τελικά έφερε την Κροατία στο κατώφλι της ΕΕ. Αλλά σε ποια κατάσταση χτύπησε η Κροατία την πόρτα της ΕΕ; Από τα 3 εκατομμύρια δολάρια εξωτερικού χρέους που κληρονόμησε από τη Γιουγκοσλαβία, τώρα χρωστάει 45 εκατ. \$, που αναλογούν με το 97,8% του ΑΕΠ το οποίο μειώθηκε το 2009 κατά 5,6% και ακόμα 1,5% το 2010.[15] Από μία από τις πλέον ευημερείς και ανεπτυγμένες Γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, κατέληξε χωρίς σχεδόν καθόλου βιομηχανία. Μια επικίνδυνη ιδιωτικοποίηση τη

δεκαετία του '90, διευκολυμένη από τον πόλεμο, και οι συνεχείς νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του '00, έπλασε τεράστια κοινωνικά χάσματα και τελικά 19% ποσοστό ανεργίας σήμερα. Ακόμα πιο πρόσφατα, τον Απρίλη του 2010 η Κροατική κυβέρνηση διατύπωσε το “Πρόγραμμα για Οικονομική Ανόρθωση”, βασικά υιοθετώντας τα μέτρα λιτότητας μειώνοντας το ποσοστό των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα κατά 5% και τον προϋπολογισμό πληρωμής τους κατά 10%. Επιπλέον ανακοίνωσε την ιδιωτικοποίηση μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων όπως την εταιρία ηλεκτρισμού, τις εταιρίες ξυλείας και ύδρευσης και τουσιδηρόδρομους, και όλα αυτά επιπρόσθετα στις ήδη ιδιωτικοποιημένες επιτυχημένες επιχειρήσεις όπως οι Κροατικές Τηλεπικοινωνίες, η φημισμένη φαρμακευτική παραγωγός *Pliva* και η πετρελαϊκή εταιρία *Ina*. Ο τουριστικός παράδεισος της περίφημης ακτής της αποκρύπτει την καταστροφή μιας από της περισσότερο προηγμένες ναυπηγικές βιομηχανίες, η τέταρτη ισχυρότερη, κάτοχος περίπου του 1,5% της παγκόσμιας αγοράς. Απασχολεί 12.000 εργάτες με γύρω στις 35.000 θέσεις εργασίας άμεσα συνδεδεμένες με αυτή.[16] Η Κροατία έχει αναγκαστεί από την ΕΕ να πάψει τις κρατικές επιχορηγήσεις στα ναυπηγία, πράγμα που απαραίτητα θα επιφέρει πελώρια υποβάθμιση, αν όχι το πλήρες κλείσιμο, ενός από τα πιο επιτυχημένα τμήματα της Κροατικής βιομηχανίας.

Όλες οι αντιφάσεις του πυρήνα του καπιταλισμού όπως οικονομικά σοκ, απερίσκεπτος καταναλωτισμός, μεγάλη μιντιακή ηγεμονία, πολιτικές κατευθυνόμενες από ελίτ, δημοκρατικό έλλειμμα ή εμπορευματοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών είνωρατέζες μαζί με όλα τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της μετα-σοσιαλιστικής, μετα-διαμελισμένης και μετα-συγκρουόμενης ημι-περιφέρειας. Η Κροατία είναι απόλυτα εξαρτημένη από τον πυρήνα σε χρηματοπιστωτικά (στυλ: financial) (όπως αναφέρθηκε παραπάνω οι ξένες τράπεζες κατέχουν το 90% του τομέα), οικονομικά (στυλ: economic) (ξένα κεφάλαια κυριαρχούν όλες τις οικονομικές δραστηριότητες) και στρατιωτικά ζητήματα (η Κροατία έγινε μέλος του NATO το 2008). Η νεοφιλελεύθερη ηγεμονία πάει χέρι-χέρι με συντηρητικό εθνικισμό που πρακτικά μετατράπηκε σε κάτι λιγότερο από μια ανίερη συμμαχία κρατικών δομών, μεγάλων επιχειρήσεων και μαφίας. Μέχρι πρόσφατα όλα κυλούσαν δίχως αμφισβητήσεις και τότε, το χειμώνα, καθώς η Μεσανατολική ηχώ βρήκε πραγματικά δεκτικά ώτα στην άλλη πλευρά της Μεσογείου, οι διαδηλωτές γέμισαν τους δρόμους.

Η Άνοιξη μιας Νέας Αριστεράς;

Όλα άρχισαν πρωτίστως σαν ένα κίνημα του “Facebook” συγκεντρώνοντας μια πολιτικά μπερδεμένη νεανική γενιά, ανικανοποίητης από τις νέες κυβερνητικές πολιτικές. Τότε, στις 26 Φεβρουαρίου του 2011, ημερομηνία που θα μπορούσε να σημειωθεί σαν αφετηρία, μια διαδήλωση βετεράνων πολέμου αντιτιθέμενων στην έκδοση και τη δίκη ενός πρώην Κροάτη στρατιώτη στη Σερβία οργανώθηκε στην κεντρική πλατεία του Ζάγκρεμπ. Κατέληξε σε μια βίαιη σύγκρουση ανάμεσα σε πλήθος αποτελούμενο κυρίως από γηπεδικούς χούλιγκαν και της αστυνομίας. Παρόλα αυτά, μόλις δύο μέρες αργότερα, είδαμε μια νέα διαδήλωση να αναδύεται. Οι “διαδηλώσεις του facebook” άρχισαν να επιδεικνύουν πιο ξεκάθαρα τους λόγους για δυσαρέσκεια, δηλαδή την καταστροφική κοινωνική κατάσταση και την έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς και ένα πολιτικό σύστημα που γεννά διαφθορά και εμβαθύνει τις κοινωνικές ανισότητες. Οι ανεξάρτητες διαδηλώσεις που ένωσαν ομάδες ποικίλων πολιτικών αποχρώσεων, ήταν από μόνες τους μια μεγάλη έκπληξη. Ήταν ακόμη πιο εκπληκτικό να βλέπει κανείς πανώ να καταγγέλλουν την ΕΕ και τον καπιταλισμό ως τέτοιο, αμφισβητώντας το κομματικό σύστημα και, πηγαίνοντας τα πάντα ένα βήμα παραπέρα, απαιτώντας μια άμεση δημοκρατία.

Η απροσδόκητη εμφάνιση αυτού που θα μπορούσαμε να πούμε μια νέα, οργανωμένη και πραγματικά αυθεντική αριστερά στην Κροατία που είναι ενεργητικά εμπλεκόμενη και ακόμη διαπλάθει το τωρινό κίνημα διαδηλώσεων πρέπει να ιχνηλατηθεί πίσω στο 2009. Τότε, ένα ανεξάρτητο φοιτητικό κίνημα άρθρωσε μια ισχυρή αντίσταση στην ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση της ανώτερης εκπαίδευσης. Σε ένα είδος της Χεγκελικής “συμπανής καθολικότητας (στυλ: concrete universality)”, οι διαδηλώσεις τους εναντίων των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων στον τομέα της εκπαίδευσης μετατράπηκε πιθανώς στην πρώτη ισχυρή πολιτική εναντίωση όχι μόνο στην κυβέρνηση, αλλά και

στο γενικό πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς. Κατά τη διάρκεια 35 ημερών την άνοιξη και δύο εβδομάδων το φθινόπωρο εκείνου του έτους περισσότερα από 20 πανεπιστήμια σε όλη την Κροατία ήταν κατειλημμένα, με τους φοιτητές στην ουσία να τα διαχειρίζονται. [17] Από μόνο του, ουδέν καινόν υπό τον ήλιο, θα μπορούσε κάποιος να πει, αλλά ο τρόπος που κατέλαβαν και διαχειρίστηκαν τα πανεπιστήμια δικαιούται την προσοχή μας για την πρωτοτυπία του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο από αυτό των Βαλκανίων ή της Ανατολικής Ευρώπης.

Οι φοιτητές έστησαν ολομελείς συνελεύσεις πολιτών -λεγόμενες “ολομέλειες (στυλ: plenum)”- στις οποίες όχι μόνο φοιτητές αλλά και πολίτες ήταν καλεσμένοι για να συζητήσουν θέματα δημόσιας σημαντικότητας όπως η εκπαίδευση και, επιπρόσθετα, να αποφασίσουν για την πορεία των επαναστατικών δράσεων. Η πιο δραστήρια ολομέλεια στη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών στο Ζάγκρεμπ κάθε απόγευμα συγκέντρωνε μέχρι και 1000 άτομα συναποφασίζοντας την πορεία της δράσης.[18] Το γεγονός αυτό προώθησε το κίνημα για άμεση δημοκρατία σαν μια απαραίτητη διορθωτική της εκλογικής δημοκρατίας και ολιγαρχίας και, ίσως, μια πραγματική εναλλακτική της. Η νέα Κροατική Αριστερά, που οι ιδέες τις γρήγορα διαδίδονται στο μετα-Γιουγκοσλαβικό χώρο, δε βλέπει την άμεση δημοκρατία να περιορίζεται στην πρακτική του δημοψηφίσματος αλλά μάλλον ως μέσο πολιτικής οργάνωσης ατόμων από τοπικές κοινότητες σε εθνικό επίπεδο. Η απόδειξη ότι δεν ήταν μόνο μια ιδέα περιθωριακών ομάδων εμφανίστηκε πολύ σύντομα μετά τις φοιτητικές καταλήψεις. Μεταξύ του 2009 και του 2011 η Κροατία υπήρξε μάρτυρας ενός μαζικού κινήματος (με το όνομα “Το Δικαίωμα Στην Πόλη”) για τη διαφύλαξη του αστικού χώρου στο κεντρικό Ζάγκρεμπ που είχε πωληθεί από τους τοπικούς άρχοντες σε μεγάλους επενδυτές[19], αλλά και ενός κύματος απεργιών των εργαζομένων συμπεριλαμβανομένου της κλωστοϋφαντουργικής βιομηχανίας, των ναυπηγείων και των αγροτών. Μερικές από αυτές τις συλλογικές δράσεις χρησιμοποίησαν το μοντέλο της “ολομέλειας” που αναπτύχθηκε στα πανεπιστήμια ή μορφές αμεσοδημοκρατικών δράσεων που εξέπληξαν απίστευτα τις πολιτικές ελίτ και τα κυρίαρχα μίντια.

Δεν είναι μια χρωματιστή επανάσταση(*δ)!

Παρόλο που η νέα αριστερά ήταν ζωτική στην αλλαγή της φύσης των τρεχόντων διαδηλώσεων, αυτές δεν μετατράπηκαν σε ξεκάθαρα στιγματισμένα αριστερά συλλαλητήρια αλλά σε ένα γνήσιο λαϊκό κίνημα: το Φλεβάρη, Μάρτη και Απρίλη αυτού του χρόνου (στυλ: 2011) μέχρι και 10.000 άνθρωποι κάνουν συνέλευση κάθε απόγευμα στο Ζάγκρεμπ και κοντά στους δυο χιλιάδες σε άλλες πόλεις. Εκτός από μια ρητορική στροφή (ένας ισχυρός αντικαπιταλιστικός λόγος ανήκουστος στην ανεξάρτητη Κροατία και οπουδήποτε στα Βαλκάνια), το σημείο ζωτικής σημασίας ήταν η απόρριψη των αρχηγών, που έδωσε στους πολίτες την ευκαιρία να αποφασίσουν πάνω στην κατεύθυνση και τη μορφή των διαδηλώσεών τους. Η “Ινδιάνικη Επανάσταση” μέχρι πρότινος περιορισμένη σε οικοδομικά τετράγωνα, σύντομα μετετράπη σε μεγαλειώδεις πορείες σε όλο το Ζάγκρεμπ. Ήταν ένα ξεκάθαρο παράδειγμα του πώς “καλεσμένα διαστήματα εκδήλωσης πολιτικοκοινωνικών δικαιωμάτων (στυλ: invited spaces of citizenship)”, σχεδιασμένα ως τέτοια από τις κρατικές δομές και της αστυνομία για εκτονωτική έκφραση της δυσαρέσκειας, αντικαθιστάθηκαν από “επινοημένα διαστήματα εκδήλωσης πολιτικοκοινωνικών δικαιωμάτων (στυλ: invented...)”[20] όταν οι πολίτες από μόνοι τους εφήβραν νέους τρόπους και τόπους για τις ανατρεπτικές τους δράσεις αμφισβητώντας την νομιμότητα σε όνομα της νομιμοποίησης των αιτημάτων τους. Αυτό δεν ήταν μια κλασική στατική διαδήλωση πια και, σε αντίθεση με τις περιβόητες πορείες στο Βελιγράδι του 1996-1997, αυτές του Ζάγκρεμπ δεν επικεντρώνονταν μόνο στην κυβέρνηση ως έχειν ή στο κυρίαρχο κόμμα και τους αρχηγούς του. Απέκτησαν μια γερή ανισοστημική κριτική, που εξηγείται από το χαρακτηριστικό παράδειγμα του ότι οι διαδηλωτές τακτικά “επισκέπτονταν” τα κομβικά πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά σημεία της σύγχρονης Κροατίας (πολιτικά κόμματα, τράπεζες, κυβερνητικά γραφεία, ενώσεις, ταμείο ιδιωτικοποιήσεων, εγκαταστάσεις τηλεοπτικών δικτύων και μέσων γενικότερα κτλ.). Οι σημαίες της κυβερνούσας συντηρητικής Κροατικής Δημοκρατικής Ένωσης, του Σοσιαλ-Δημοκρατικού Κόμματος (που δεν έδειχνε να αντιτίθεται στους νεοφιλελεύθερους μετασχηματισμούς), ακόμη και της ΕΕ (φερόμενη ως συνένοχος στα παραπτώματα των ελίτ) ήταν καμένες. Οι διαδηλωτές επισκέφτηκαν και τα διαμερίσματα των

πολιτικών του κυβερνώντος κόμματος σηματοδοτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο πως ο νεοαποκτηθείς πλούτος τους δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια νομιμοποιημένη ληστεία.

Κι εδώ ακριβώς είναι η καινοτομία αυτών των διαμαρτυριών. Δεν είναι μια ακόμα “χρωματιστή επανάσταση” σαν αυτές που τα Δυτικά μέσα και ο ακαδημαϊκός χώρος είναι τόσο ενθουσιώδες (αλλά δεν ενδιαφέρονται στο να παρακολουθήσουν πώς τα “κύματα του εκδημοκρατισμού” συχνά αντικαθιστούν έναν μονάρχη με έναν άλλο, πιο συνεργατικό). Οι υποστηριζόμενες από τις ΗΠΑ χρωματιστές επαναστάσεις δεν έθεσαν ποτέ σε αμφισβήτηση το πολιτικό και οικονομικό σύστημα ως τέτοιο, αλλά ανταποκρίθηκαν σε μια γνήσια απαίτηση από αυτές τις κοινωνίες να απαλλαγούν από τις αυταρχικές και τις διεφθαρμένες ελίτ που δημιουργήθηκαν κυρίως τη δεκαετία του 1990. Το Κροατικό παράδειγμα δείχνει πως για πρώτη φορά δεν έχουμε μια αντικυβερνητική ρητορική καθ' εαυτή αλλά ένα αληθινό αντικαθεστωτικό συναίσθημα. Όχι μόνο το κράτος αλλά και ολόκληρος ο μηχανισμός πάνω στον οποίο βασίζεται η σύγχρονη ολιγαρχία τίθεται σε αμφισβήτηση από, μολονότι χαοτικά, αυτοοργανωμένους πολίτες. Και κανένα χρώμα δε χρειάζεται να σημαδέψει αυτό το είδος της επανάστασης που προφανώς δεν μπορεί να ελπίζει σε καμία εξωτερική βοήθεια ή διεθνή μιντιακή κάλυψη. Μπορείτε να κάνετε το μόνο πράγμα που οι μη έχοντες μπορούν: βαδίζοντας στις πόλεις σας διαλαλώντας τους “τόπους (στυμ: τοροί)” του σχεδόν τσιμεντοποιημένου Συστήματος των τελευταίων δύο δεκαετιών αλλά ευαίσθητα να ραγίζει κάτω από το βάρος των αντιφάσεων του και τα παράγωγά του όπως, για παράδειγμα, εξάπλωση της ανέχειας. Η εμφάνιση και η φύση της τωρινής Κροατικής διαμαρτυρίας μας καλεί να ξανασκεφτούμε τις βάσεις που χρησιμοποιούμε για να διερμηνεύσουμε την κοινωνική, πολιτική και οικονομική κατάσταση στα Βαλκάνια και οπουδήποτε αλλού στη μετα-σοσιαλιστική Ανατολική Ευρώπη.

Καταληκτικές παρατηρήσεις: μια νέα αυγή στα Βαλκάνια;

Επιδείξαμε σε αυτή την ανάλυση πώς η κύρια ιδέα της μετάβασης, σαν ένα ιδεολογικό οικοδόμημα βασισμένο στο αφήγημα της ένταξης της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης στο Δυτικό πυρήνα, στην πραγματικότητα κρύβει μια μνημειώδη νεο-αποικιακή μεταμόρφωση της περιοχής σε μια εξαρτημένη ημι-περιφέρεια. Οι συνακόλουθες έννοιες του “αδύναμου κράτους” ή “αποτυχημένου κράτους”, για παράδειγμα, σκεπάζουν το γεγονός ότι αυτές δεν είναι οι ανωμαλίες της Μετάβασης αλλά ένα από τα κύρια παράγωγά της. Το διαβόητο πρόβλημα της διαφθοράς θέτει έναν γρίφο για τους παρατηρητές και τους μελετητές οδηγώντας πολλούς να καταλήγουν πως, από τη στιγμή που το φιλελεύθερο σύστημα είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ως τέτοιο, μια λίαν διαδεδομένη διαφθορά πρέπει να σχετίζεται με την κουλτούρα ή την “path-dependent (στυμ: αμετάφραστο, βλ,*ε)” συμπεριφορά στην “Ανατολή”. Ωστόσο, η διαφθορά στην πραγματικότητα φαίνεται να είναι μια άμεση συνέπεια του μετα-1989νεοφιλελεύθερου σκαρφαλώματος της Ανατολικής Ευρώπης, και, επιπλέον, μια συμπεριφορά ενδημική δια μέσου της ίδιας της ΕΕ. Για να αντιληφθεί κάποιος τη μετακομμουνιστική, αιωνίως μεταβατική δυσχέρεια και ειδικότερα την τωρινή πολιτική και οικονομική κατάσταση στα Βαλκάνια, πρέπει να ξεπεράσει την ανάλυση της πορείας της, τις αποτυχίες και τις αδυναμίες της, και να ασχοληθεί με την έννοια του Συστήματος ως μια σφαίρα που συγκεντρώνει πολιτικές ελίτ, συναπτόμενες επιχειρήσεις και τους Δυτικούς εταίρους τους, μιντιακές εταιρίες που τις υπηρετούν, ΜΚΟ που προβιβάζουν το ιερό ζεύγος της εκλογικής δημοκρατίας και της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, οργανωμένο έγκλημα καθ' αυτό στενά συνδεδεμένο με πολιτικές και οικονομικές ελίτ, ληστρικές τράπεζες ξένων συμφερόντων και, τελικά, μια διεφθαρμένη δικαστική εξουσία και ελεγχόμενα συνδικάτα. Άλλοι ιδεολογικοί “μηχανισμού του Συστήματος” έχουν τη θέση τους εδώ ώστε να τσιμεντάρουν τα αποτελέσματα της μεγάλης νεοφιλελεύθερης μεταρρύθμισης.

Κι εδώ βρίσκεται ο ελάχιστος κοινός παρανομαστής μεταξύ των Βαλκανίων σήμερα και της Αραβικής άνοιξης: όλα αυτά τα κινήματα διαμαρτυρίας, παρόλες τις ξεκάθαρες διαφορές τους, είναι κατά βάθος αντισυστημικά. Επαναστατώντας ενάντια στα μετά-σοσιαλιστικά Συστήματα είναι πολύ δυσκολότερο διότι συχνά δεν έχουν ένα μοναδικό πρόσωπο, ούτε δικτάτορα, ούτε κυβερνούσες οικογένειες ή βασιλικά πρόσωπα και δε χαρακτηρίζονται από έκδηλη καταστολή και λογοκρισία. Κι όμως, ο θυμός είναι παρόμοιος. Έτσι, μια λογική απορία είναι η εξής: αναγγέλλεται μια νέα αυγή

στην Ανατολική Ευρώπη και ειδικά στις Βαλκανικές πολιτικές από αυτές τις διαδηλώσεις, όπως δείχνει να πιστεύει ο Žizek; Η Περσική περιπέτεια του Φουκώ μας αναφέρει πόσο δύσκολο είναι να προβλέψεις το μέλλον των δημοφιλών κινημάτων και εξεγέρσεων. Δεν είναι ανάγκη να είσαι εξοικειωμένος με την ιστορία των Βαλκανίων για να γνωρίζεις ότι η δυνατότητα ενός νέου αναζωογονημένου εθνικισμού δεν είναι παράλογη. Αλλά, από την άλλη μεριά, το να απορρίψεις ένα νέο λαϊκό κίνημα επειδή είναι ανομοιογενές και υποκείμενο σε όλες τις φάσεις των εξελίξεων σημαίνει όχι μόνο την εγκατάλειψη της ιδέας της “θέλησης του λαού”[21], αλλά να προσκολλάσαι στην παλιά φαντασία των συγκεκριμένων ώριμων συνθηκών για επαναστάσεις. Το Αραβικό παράδειγμα δείχνει ότι η κατάσταση παραμένει ρευστή αφού ο Λαός δώσει ένα αξιοσημείωτο αλλά όχι το τελειωτικό χτύπημα στο Σύστημα. Το παράδειγμα της Κροατίας καταδεικνύει πώς μια κατάσταση που ξεκίνησε από δεξιά στοιχεία μπορεί να μετατραπεί στο αντίστροφό του και να συνεπιλεγεί από νέες αναδυόμενες και εφευρετικές προοδευτικές δυνάμεις. Καταδεικνύει επίσης πως μια νέα γενιά εισέρχεται στην πολιτική διαμέσου αμεσοδημοκρατικών δράσεων και τον δρόμο και όχι πολιτικές οδούς της εκλογικής δημοκρατίας και των κομμάτων. Η νέα αριστερά που ανιχνεύσαμε μέσα από αυτό το κίνημα είναι διαχωρισμένη και από το παρελθόν του κρατικού σοσιαλισμού και από τα παραδοσιακά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Κάποιες φορές, σε απίθανα μέρη όπως η Μέση Ανατολή ή η Κροατία, μπορούμε να δούμε μια ξαφνική έκρηξη αυθεντικής ριζοσπαστικότητας, από την οποία πολλοί στη Δύση, υπερβολικά άνετης στα οικοδομήματα της φιλελεύθερης “καταπιεστικής ανοχής”, θα μπορούσαν να διδαχθούν πολλά για τα είδη και τις μεθόδους της ανατρεπτικής πολιτικής του 21ου αιώνα.

Σημειώσεις του μεταφραστή:

*α: απόδοση του entrepreneurs, βλέπε: <http://en.wikipedia.org/wiki/Entrepreneur>

*β: ethnotic, βλέπε: <http://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=13960.0>

*γ: απόδοση από το vis-a-vis.

*δ: colour revolution: βλέπε: http://en.wikipedia.org/wiki/Colour_revolution

*ε: δε βρήκα απόδοση, βλέπε: http://en.wikipedia.org/wiki/Path_dependence

[1] For a news report <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12069724>

[2] In an interview conducted by Srećko Horvat, published in Croatian weekly *Globus* on 8 April 2011. For a reference in English see also Žizek’s talk “The Idea of Communism and its Actuality”, Birkbeck Institute for Humanities, 23 March 2011. Available at <http://backdoorbroadcasting.net/2011/03/slavoj-zizek-masterclass-the-idea-of-communism-and-its-actuality/>

[3] In an interview given to the Sarajevo newspaper “Dnevni Avaz”. The content is reported in “Assange: ‘Arab scenario’ could happen in Balkans”, 1 April 2011, http://www.b92.net/eng/news/world-article.php?yyyy=2011&mm=04&dd=01&nav_id=73560

[4] For example, 75.3% in Serbia, 90% in Croatia and up to 95% in Bosnia and Herzegovina. See Yoji Koyama (forthcoming), ‘Impact of the Global Financial Crisis on the Western Balkan Countries: Focusing on Croatia’, in Rosefielde, S., Mizobata, S., and Kuboniwa, M. (eds.), *Global Shock Wave*, 2011.

[5] A Croatian neoliberal economist and the former minister of finance Borislav Škegro recently gave an interview to the leading Croatian weekly *Globus* under the title „Škegro’s Manifest for a New Privatisation“, in which he claims that Croatia’s needs to privatize its last „commons“: water, forests and electricity. He also justifies his role in the first wave of privatizations: „Privatisation is a very difficult operation, and you can not have a clean suit. You have to come out with some stains. But somebody had to do it.“

[6] See Rossen Vasilev, ‘The Tragic Failure of Post-Communism in Eastern Europe’, published at <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=23616>, 8 March 2011.

- [7] Mitja Velikonja, *Titostalgia - A Study of Nostalgia for Josip Broz*, Mediawatch, Peace Institute, Ljubljana, 2008, available online at <http://mediawatch.mirovni-institut.si/eng/Titostalgia.pdf>
- [8] Vassilev, op. cit.
- [9] Tim Judah, 'Yugoslavia is dead, long live the Yugosphere', LSEE papers on South-East Europe, November 2009.
- [10] David Chandler, *Empire in Denial: The Politics of State-building*, Pluto press, London - Ann Arbor, 2006.
- [11] Mustafa Türkes and Göksu Gökgöz. 'The European Union's strategy towards the Western Balkans: Exclusion or Integration', *East European Politics and Societies* 20/4, 2006, pp. 659-690.
- [12] Jon E. Cox and Peter Vermeersch, 'Backdoor nationalism', *European Journal of Sociology*, 50/2, 2010.
- [13] op. cit. p. 659.
- [14] Toni Prug, 'Croatia protests show failure of political promise', *The Guardian*, 2 April 2011. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/apr/02/croatia-protests-economic-slump>
- [15] For analysis of the Croatian economic situation see Hermine Vidovic, 'Croatia: Difficult to come out of the crisis', in: Peter Havlik and al. *Recovery - in low gear across though terrain*, "Current Analyses and Forecasts 7, Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche," February, 2011, p 77.
- [16] See Koyama, op. cit.
- [17] We have written extensively about the student and civic rebellions that involved occupation of universities but also a defence of public spaces in Zagreb in our book *The Right to Rebellion - An Introduction to the Anatomy of Civic Resistance* (see footnote 1). For an overview of the student movement see Mate Kapović, 'Two years of struggle for free education and the development of a new student movement in Croatia', *Slobodni Filozofski*, published at <http://slobodnifilozofski.org/?p=2216>, 4 January 2011.
- [18] For a detailed overview of the student actions see *The Occupation Cookbook, or the Model of the Occupation of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb*, Minorcompositions, New York, 2011. See <http://www.minorcompositions.info/occupationcookbook.html>.
- [19] In early April, as we were writing this paper and alongside the general protests, yet another big protest action was organised at the moment of the opening of this commercial centre ending in a police intervention and arrests of activists. For more info: http://news.yahoo.com/nphotos/slideshow/photo//110407/ids_photos_wl/r856133180.jpg/
- [20] See Faranak Miraftab, 'Invented and Invited Spaces of Participation: Neoliberal Citizenship and Feminists Expanded Notion of Politics', *Wagadu* 1, Spring 2004.
- [21] See Peter Hallward, 'The will of the people: notes towards a dialectical voluntarism', *Radical Philosophy* 155, May/June 2009.